

afviger fra dette synspunkt, skyldes det, at han har akcepteret Poul Coldings af dualisme prægede syn paa traktaten, idet Colding paa den ene side skriver, at den danske regerings motiv til at slutte traktaten med Hansestæderne »i første række uden tvivl var ønsket om at have stæderne paa sin side« under en eventuel krig med Sverige, men tillige gør gældende, at »den berømte *traktat*« betød en væsentlig sejr for den danske handelspolitik, der var ført i Christian III.s tid (Colding: *Studier etc.* (1939) 374 og 378). Schreiner akcentuerer denne dobbelthed ved at genoptage sit for øvrigt med talent for tidligere stadier af forholdet mellem Danmark-Norge og Lybæk anlagte synspunkt, at de rene handelspolitiske hensyn maatte vige hver gang, de krydsede de udenrigspolitiske, for derefter at forsætte med stærkt modificerende bemærkninger om, at borgernes tarv slet ikke blev ofret (S. 267f.)¹.

Hvilke indvendinger der end kan rettes mod Schreiners bog — den er blandt andet mærkelig formløs og alt for bredt skrevet — saa er dette arbejde fra hans haand dog et eksempel til efterfølgelse for svenske og danske historikere. Det er et æmne af betydelig interesse, da der er grund til at tro, at handelsvejenes ændring og Hansevældets politiske sammenbrud ikke fik nær saa stærke virkninger paa den økonomiske forbindelse mellem Lybæk og de andre vendiske stæder og de skandinaviske lande — og dette gælder foruden Norge ogsaa Sverige og Danmark — som andetsteds.

Astrid Friis.

Erik Lönnroth: Statsmakt och statsfinans i det medeltida Sverige. Studier över skatteväsen och länsförvaltning (Göteborgs Högskolas årsskrift XLVI, 3, Göteborg 1940, 280 Sider).

1934 vakte Erik Lönnroth, knap 24 aar gammel, stor opmærksomhed med sin modne og selvstændige disputats, *Sverige och Kalmarunionen 1397—1457*, der straks skaffede ham et docentur i Göteborg. Seks aar senere kom dette hans andet hovedværk, der i 1942 med rette placerede ham som professor i Uppsala, hvor han er blevet den radikale kildekritiske historieforskningens første repræsentant.

¹ Jeg skal gøre opmærksom paa, at denne anmeldelse var affattet forinden fremkomsten af prof. Sverre Steens anmeldelse og dr. Schreiners replik i *norsk historisk Tidsskrift* (XXXII (1942), 576—91; XXXIII (1943), 79—86). Det vil fremgaa af ovenstaaende, at min opfattelse — og replikskiftet har ikke ændret denne — ligger nærmere prof. Steens end dr. Schreiners.

Lönnroths nye bog om *Statsmakt och statsfinans* indtager i mange henseender samme plads i svensk middelalderforskning som Kr. Erslevs *Valdemarernes Storhedstid* i dansk. Begge er de fremkommet som nødvendige forarbejder til almindelige fremstillinger, hvor der savnedes en klar opfattelse af samfundstilstandene og forholdet mellem stat og folk; som Erslevs bog var et forarbejde til skildringen af senmiddelalderen i Danmarks Riges Historie, er Lönnroths værk at betragte som en indledning til en samfattende fremstilling af Sveriges historie i unionstiden. Men der er tillige store forskelligheder i deres anlæg. Erslev koncentrerede sig om forstaaelsen af et enkelt kildekompleks (Kong Valdemars jordebog), hvad der nødvendigvis maatte give bogen en noget løs og tilfældig opbygning. Lönnroths bog derimod er samlet omkring en enkelt, men overmaade vigtig udviklingslinie gennem hele middelalderen: vekselvirkningen mellem statsmagts styrke og folkets præstationer til staten. Den er i virkeligheden langt mere end indledende studier; den er i sig selv et helstøbt syntetisk værk, idet resultatet af de dybtgaaende undersøgelser i delvis nyt stof overalt er ordnet ind under bogens grundlæggende synspunkter.

Lönnroths arbejde har en enkel og naturlig opbygning. Efter et indledende kapitel om nogle grundfaktorers udvikling gennem hele middelalderen, især bebyggelsesekspansionen som baggrund for differentieringen og omlægningen af hele erhvervslivet i senmiddelalderen, kommer de seks hovedkapitler, der i kronologisk rækkefølge behandler seks udviklingstrin. Først skildres kongemagts primitive organisation i det 12. og det meste af det 13. aarhundrede; der er endnu ikke nogen centralmagt af betydning, kongen fører en ambulant tilværelse paa sine domæner, der næsten er hans eneste indtægtskilde, og kun paa de steder, hvor han tilfældigvis opholder sig, er han i stand til at gøre nogen magt gældende. Det gamle samfund sprænges i slutningen af det 13. aarhundrede af Folkungerne, der begyndte at opbygge et kongeligt hærvesen efter vesteuropæisk forbillede, dels en ridderhær af indfødte stormænd, dels en række borge som sæde for centralmagten. Midlerne hertil kommer gennem indførelse af staaende skatter (baade i naturalier og i penge) som afløsning af de tidligere personlige ydelser (gæsteri og ledning); disse skatter blev lagt paa jorden, hvis inddeling dels videreudvikledes (»attungen«), dels erstattedes af et egentlig jordmaal (»markland«), alt efter landbrugs beskaffenhed. Hele denne udvikling begunstigede ogsaa de gudssamlende stormænd, der ifølge Lönnroth nød samme fordel af »Alsnö-stadgan« omregulering af bøndernes afgifter (ca. 1280-85) som kronen.

Hurtigt inddeltes hele landet i slotslen, der hver især havde mange herreder som økonomisk basis, men udviklingen sprængte et par generationer senere fuldstændigt det finansielle grundlag, ikke mindst da hæren maatte suppleres med kostbare lejetropper af riddere og væbnere paa en tid, hvor man var ved at gaa over til en økonomisk nedgangsperiode. For at skaffe penge maa kongemagten gribe til den ulyksalige udvej at pantsætte lenene, hvad der hurtigt fører til statsmagtens forfald. Her giver forfatteren os en interessant analyse af pantelensmændenes vilkaar paa grundlag af et par bevarede lensregnskaber for den mecklenburgske ridder von Barnekow (1365—67). Efter et mislykket forsøg af kong Albrecht lykkes det Dronning Margrethe at genrejse kongedømmets magt. Hun bygger paa udenlandske hjælpemidler, men stabiliserer hurtigt rigsmagten og dens økonomi gennem haardhændede metoder (kraftig skattestigning, hensynsløs indløsning af pantelen og reduktion af adelsgods).

Denne »unionelle enevælde« ramte paa een gang bønderne og adelen haardt, almue og rigsraad smelter sammen i en fælles opposition, og vi faar folkerejsningerne under Engelbrekt og Karl Knutsson. Unionen er forbi, afløst af »den decentraliserede lensforvaltning«, hvor styret gik over til kombinationer af nogle faa højadelige slægter, der rivaliserede om magten, men gennem lenene enedes om at udbytte bønder og almindelige adelige. En kombination af den kvægavlende grænseadel mod Danmark, bjærgværksmændene i Dalarne og borgerne i Stockholm, alle kapitalstærke fraktioner, der tilsammen beherskede udenrigshandelen, slog den gamle rigsraadsadel ned i slaget ved Brunkeberg¹, der er udgangspunktet for »Sturevældet«, hvis politik begunstigede netop disse nye erhvervsinteresser. Sturerne formaaede gennem deres lensforvaltning og økonomiske politik for første gang at give rigsstyret et solidt økonomisk grundlag, et smidigt system med bytte af naturalier mellem de forskellige erhvervsgeografiske omraader og med afhændelse af et ikke ubetydeligt produktionsoverskud under statens formidling. Sturernes bevidste statsstyre, deres hensigtsmæssige finanssystem og økonomiske organisation er den nødvendige forudsætning for forstaaelsen af Vasaernes stærke, nationale kongemagt.

Et simpelt referat af kapitlernes indhold giver imidlertid ikke noget virkeligt indtryk af bogens rigdom. Den finder man i dens fylde af stof fra alle sider, der af forfatteren, i de smaa udrednin-

¹ Sml. Lönnroth, Slaget på Brunkeberg og dess förhistoria (Scandia XI (1938), 159—213).

ger som i de store linier, er spændt ind i en aarsagsbestemt sammenhæng med myndige og nøgterne domme. For en dansk læser er det overmaade interessant at sammenligne den svenske udvikling med den danske. Frem til midten af det 15. aarhundrede følger de to lande nogenlunde samme linie, blot at Sverige frem til unionen er en stadig kortere periode bagefter. Men i det 15. aarh. tager udviklingen i Sverige fart, navnlig i kraft af den voldsomme økonomiske ekspansion, ja, til Sturernes statssystem findes der endda ikke noget egentligt modstykke i Danmark; koncentrationen af politisk magt kan nok spores (tydeligst hos Christian II), og beskyttelsen af de hjemlige erhverv efter europæisk mønster vinder ogsaa indpas i Danmark, endda et par aartier førend i Sverige, men det økonomiske system med staten som centrum for en kolossal vareomsætning indadtil og udadtil og en konsekvent opbygning af statshusholdningen paa varepræstationer, altsaa en tilbageskruet naturaløkonomi, er specielt svensk.

Lönnroth har lært en del af sine forgængere i udlandet, som han er fuldt fortrolig med, ikke blot Danmark og Norge, men ogsaa Tyskland, England og Frankrig, hvis forhold ridges op som baggrund og forbillede. Dette fremgaar maaske tydeligst i det vigtige forskningsafsnit om indførelsen af de staaende skatter efter vest-europæisk mønster. Med samme udgangspunkt som Arup for Danmark belyser han skatternes historie ud fra immunitetsbrevene. Den stadig voksende række af friheder i privilegierne betegner ikke, som saa ofte antaget, en fortsat udvidelse af immuniteten, men en inddragelse af de nye skatter i den specificerede skattemåte, efterhaanden som de paalægges. Privilegiebrevene og deres stadfæstelser udgør saaledes det kronologiske skelet for skattesystemets udvikling.

Derimod stiller Lönnroth sig aabenbart afvisende overfor de metoder, som A. Steinnes i Norge og Sv. Aakjær i Danmark har forsøgt: at oplyse det middelalderlige skattesystem ved at paa-vise den ubrudte kontinuitet frem til det 16. aarhundrede med de langt rigere kilder. Maaske er sammenhængen i det svenske skattesystem svagere end i de to andre nordiske lande; men naar Lönnroth forbigaar denne metode, hænger det dog vist snarere sammen med, at han anser det for farligt og usikkert at bygge paa skattereliker fra en 2—300 aar senere periode. Dertil kommer et andet forhold, nemlig at Lönnroths studier i skatter og jordmaal har et ganske andet Formaal end at opklare skatteteknik og landbrugsorganisation i sig selv; for ham er det kun midlet til at vinde større klarhed om det spørgsmaal, der for ham er

det væsentlige: statens magtstilling. Derfor kan Lönnroth aldrig nøjes med at bestemme kontinuerlige elementer; tværtimod er for ham ændringerne, nydannelserne, det afgørende, for de kan tjene til at belyse det skiftende forhold mellem politisk magt og økonomiske ressourcer.

Et par træk fra kapitlet om befolkning og bebyggelse bør fremdrages. Stærkere end nogen tidligere forsker gaar Lönnroth imod de tidligere forsøg paa at konstruere absolutte folketal ud fra peterspengene, men til gengæld gaar han langt dybere ind paa det mere frugtbare spørgsmaal om bebyggelsesudviklingen og den relative befolkningstæthed. Han viser, at Sverige indtager en særstilling, idet det viser en kraftig bebyggelsesekspansion i senmiddelalderen, hvor i hvert fald Danmark som de store europæiske lande er præget af stagnation eller tilbagegang. Men det paa-peges ogsaa, at fremgangen kun i ringe grad berørte de gamle kulturbygder; afgørende var det, at ødemarkerne mellem bygderne og specielt Norrland og Finland havde naturkilder, der nu lod sig udnytte økonomisk. Om de store linier i dette kapitel er der ikke nogen grund til at tvivle, selv om der kan rejses vægtige indvendinger mod forskellige enkeltheder. Saaledes er redegørelsen for forholdet mellem de enkelte »bo« og herreder i Västergötland i det 13. aarh. overfor relationerne fra det 16. aarh. (S. 21 f.) ikke blot unødvendigt indviklet, men omregnes brøkerne til procenter og forholdstal, giver de næppe grundlag for de anførte slutninger. Dette talmateriale maa sikkert, ligesom peterspengene, udgaa af den svenske befolkningshistorie til fordel for de langt sikrere resultater, der kan udledes gennem studiet af bebyggelsen.

Talbehandlingen er vel i det hele det svageste i bogen. Det gælder de gentagne behandlinger af landgilde og priser og deres afvigelser fra »justum pretium«, specielt forholdet mellem prisfaldet paa jord i det 14. aarhundrede i forhold til »den sorte død«, som forfatteren giver op for. Fuld anerkendelse maa der derimod ydes for analysen af de Barnekowske regnskaber (S. 156 ff.), hvor det godtgøres, hvilke fordele besiddelse af len kunde have, selv om regnskaberne viser stort underskud. Men burde det spørgsmaal ikke ogsaa undersøges, om regnskaberne er sande eller fiktive eller falske?

Iøvrigt er det overmaade vanskeligt for en dansk historiker at tage stilling til mange specielle forhold. Det gælder ikke mindst den elegante løsning af jordmaalenens udvikling, forklaringen af »attung« og »markland«, der kommer ind i en naturlig og logisk sammenhæng — næsten for simpel og ligetil til at man tør tro

paa den¹. Ikke alle tilfælde og forhold glider let og utvungent ind i Lönnroths hypotese, men det kan heller ikke ventes, mener Lönnroth; middelaldersamfundet var irrationelt og inkonsekvent. Hvad han skriver om den svenske »attung« fortjener at blive fremhævet som hovedsynspunkt: »Man möter ... här det svalg mellan juridisk fiktion och efter sedvanerätt anpassad, konkret verklighet, som utmärker hela Sveriges medeltida jordindelnings- och beskattningshistoria. Det er lönlöst att försöka fånga något urtillstånd, då lagarnas premisser och verkligheten fullkomligt svarat mot varandra. Attungens juridiska karaktär har betingats av praktiska krav på rättslig likformighet men ej av krav på en enligt nutida begrepp exakt och rättvis uppskattning av jordegendomen« (S. 84).

Saa kritisk forfatteren er, naar det gælder kildevurderingen, saa kraftig og dristig er han, naar det gælder at kombinere kendsgerningerne og redegøre for aarsagssammenhæng ud fra ganske bestemte ledemotiver. Trods al hans nøgternhed, teoretiske indsigt, politiske omdømme og økonomiske forstaaelse er det dog ikke altid muligt at bifalde hans synspunkter. Det er saaledes et stort spørgsmaal, om ikke Lönnroth overvurderer betydningen af handelsforbindelsen med udlandet, specielt for kolonisationen (S. 39 ff.). Det maa dog erindres, at det var en forsvindende del af samfundsproduktionen, der var genstand for eksport, og selvforsyningen maa have været et dominerende træk for det senmiddelalderlige svenske folk, mindst i samme omfang som af Heckscher vist for Vasatiden. Og mon det ikke er at vende op og ned paa aarsagssammenhængen, naar det (S. 41) anføres, at der »genom uppkomsten av ett stort antal ödegårdar under 1400-talet tydligen uppstått en grupp löst folk, som fått söka sin bärgning som knektar och tjänstehjon hos landets mäktiga«?

Værdien af Lönnroths bog ligger ikke saa meget i en række faste og urokkelige kendsgerninger som i den syntetiske sammenstilling. Den sætter overalt tankerne i bevægelse, ægger til videre undersøgelse og ikke sjældent til modsigelse. Forfatteren har da heller ikke selv ment, at sidste ord skulde være udtalt med denne bog, men den »är avsett att väcka till liv, ej att onödiggöra en vetenskaplig debatt«. En del af hans resultater kan blive draget i tvivl eller omstødt, men det er Lönnroths blivende fortjeneste, at han er den første, der har betragtet spørgsmaalet i sin fulde sammenhæng under frugtbare synspunkter.

Aksel E. Christensen.

¹ Lönnroths opfattelse af »marklandets uppkomst« har mødt skarp opposition af specialisten J. Sandström (Sv. Hist. Tidsskr. 2. R. V (1942), 117—44), hvem Lönnroth dog straks paa overbevisende maade imødegik (Scandia XIV (1942), 103—119).